

зовнішніх та внутрішніх цін, дозволяє створити інформаційну основу, а також отримати кількісні характеристики, використання яких забезпечує зниження невизначеності та підвищення рівня обґрунтованості під час прийняття управлінських рішень.

Список літератури

1. Крылов Э. И. Анализ финансовых результатов, рентабельности и себестоимости продукции : учеб. пособие / Э. И. Крылов, В. М. Власова, И. В. Журавкова. – М. : Финансы и статистика, 2005. – 720 с.
2. Кравченко Л. И. Анализ хозяйственной деятельности в торговле / Л. И. Кравченко. – Минск : Высшая школа, 1995. – 367 с.
3. Голов С. Ф. Управленческий бухгалтерский учет / С. Ф. Голов. – К. : Сарби, 1998. – 382 с.
4. Слав'юк Р. А. Фінанси підприємств : навч. посібник / Р. А. Слав'юк. – К. : ЦУЛ, 2002. – 460 с.
5. Пастухова В. В. Стратегічне управління підприємством: філософія, політика, ефективність / В. В. Пастухова. – К. : КНТЕУ, 2002. – 302 с.
6. Андрущак Є. М. Діагностика банкрутства українських підприємств / Є. М. Андрущак // Фінанси України. – 2004. – № 9. – С. 118–124.
7. Мелушова

Отримано 30.03.2012. ХДУХТ, Харків.

© І.Ю. Мелушова, О.В. Прокопова, В.Ю. Андросов, 2012

УДК 65.012.122

Т.О. Сідорова, канд. екон. наук, проф.

Т.В. Польова, канд. екон. наук, доц.

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ТА АНАЛІЗУ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Розглянуто сутність ефективності господарської діяльності та досліджено особливості цієї категорії, визначено методичні підходи до аналізу ефективності діяльності суб'єктів господарювання.

Рассмотрена сущность эффективности хозяйственной деятельности и исследованы особенности данной категории, определены методические подходы к анализу эффективности деятельности субъектов хозяйствования.

Essence of efficiency of economic activity is considered and the features of this category are investigational, the methodical going is certain near the analysis of efficiency of activity of enterprises.

Постановка проблеми у загальному вигляді. За сучасних умов розвитку ринкових відносин для прийняття обґрунтованих рішень суб'єктам господарювання необхідні нові підходи до оцінки ефективності діяльності. Ефективність належить до основних економічних категорій, значущість якої пояснюється оптимальним задоволенням суспільних потреб шляхом раціонального використання наявних ресурсів, проте це завдання ускладнюється безмежністю потреб і обмеженістю ресурсів. При цьому важливим чинником стимулювання господарської активності, зниження витрат і стабілізації економічного зростання є конкуренція. Необхідність ефективності господарювання вимагає використання сучасних методів її комплексного аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню категорії «ефективність» та дослідженню різних аспектів ефективності діяльності підприємств присвячено значну кількість наукових праць таких учених, як: М. Баканов, К. Бернар, Р. Бірман, Н. Власова, Н. Гаркуша, В. Гросул, П. Друкер, Н. Кашена, В. Ковальов, В. Парето, Г. Савицька, Д. Сінк, О. Шеремет та ін. Зазначені вчені виявили особливості ефективності функціонування підприємств за ринкових умов, запропонували методи розрахунку показників, визначили чинники впливу на рівень ефективності господарювання. Проте серед учених-економістів відсутній єдиний підхід до визначення змісту та сутності поняття «ефективність». Окрім того, значна кількість питань, пов'язаних із ефективністю господарювання не має однозначного вирішення. Отже, ця проблема вимагає подальшого глибокого опрацювання.

Мета та завдання статті. Метою статті є удосконалення методики оцінки ефективності діяльності підприємства. Для досягнення мети дослідження необхідно вирішити такі завдання:

- визначити та розмежувати категорії, що використовуються для характеристики ефективності діяльності підприємства;
- виділити критерії ефективності діяльності підприємства для подальшої комплексної оцінки;
- обґрунтувати систему показників для оцінки ефективності діяльності підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зміст категорії «ефективність» пов'язаний із такими поняттями, як ефект, результат, витрати, ресурси. Сучасний економічний словник визначає поняття «ефективний» як той, що дає ефект, дієвий; продуктивний, реально корисний, пов'язаний із досягненням ефекту [1]. Ефективність – «відносний ефект, результативність».

Категорія «ефективність», на відміну від «ефекту», є значно ширшою і враховує не лише отриманий результат, але і витрати, які були затрачені на його отримання. Разом із тим, під час визначення ефективності необхідно враховувати умови, за яких було досягнуто результат, і як це вплине на діяльність підприємства у майбутньому.

Слід зазначити, що поняття «результат» і «ефект» не є тотожними. Результат – це те, що отримано після закінчення діяльності; сукупний підсумок розвитку окремих елементів або економічної системи за певний період часу [2]. При цьому, результат може характеризувати як позитивні, так і негативні наслідки діяльності. Традиційно, ефект характеризує позитивні тенденції розвитку суб'єкта господарювання та пов'язаний із результатом, що характеризує успішність діяльності.

Досить часто вчені-економісти ототожнюють поняття ефективності з результативністю, продуктивністю, економічністю, цінністю, оптимальністю [3]. Вважаємо, що результативність відображає ступінь досягнення запланованих показників або поставлених цілей, у той же час ефективність характеризує позитивну динаміку розвитку підприємства. Разом із тим, результативність – це сукупність підсумків (результатів), а результативний – це той, що дає результат або має позитивний результат.

У зарубіжній практиці широко використовується категорія «продуктивність», яка часто характеризує відносну ефективність діяльності. Економіст Д.С. Сінк, визначає сутність цієї категорії таким чином: «продуктивність – це співвідношення кількості виробленої продукції фірми за період часу та кількості ресурсів, спожитих для випуску відповідної продукції за відповідний період часу» [4].

Найкращі співвідношення між результатом (ефектом) та витратами (ресурсами) відображає оптимальність [5, с. 5], зважаючи на те, що оптимальний – це найбільш сприятливий, найбільш відповідний.

Ступінь використання ресурсів характеризує економічність [4]. Вона визначається співвідношенням нормативних та фактичних ресурсів, що використовуються з певною метою. Отже сутність економічності зводиться до порівняння корисного результату з витратами діяльності, при цьому серед останніх розрізняють витрати, що дійсно впливають на отримання корисного результату, передбачені та невинуваті витрати.

Узагальнюючи існуючі точки зору, можна зробити висновок, що під час формування єдиної концепції ефективності необхідно розглядати і її основні характеристики (результативність, продуктивність, економічність, оптимальність). На підставі

дослідження економічних інформаційних джерел можна запропонувати перелік основних категорій, які характеризують ефективність діяльності господарюючого суб'єкта [3, с. 196–197] (табл. 1).

Вважаємо, що основною визначальною характеристикою ефективності діяльності підприємства є результативність. При цьому вона відображає як ступінь відповідності результатів цілям (дієвість), так і витраченим при цьому ресурсам (економічність).

Ефективність господарської діяльності підприємства забезпечується високим рівнем раціональності використання ресурсів (тобто діловою активністю) та результативністю їх використання (рентабельністю підприємства). Поліпшення раціональності використання ресурсів обумовлює зростання обсягу чистого доходу від реалізації продукції, що сприяє збільшенню прибутку підприємства та підвищенню рентабельності господарювання. У цілому це свідчить про ефективну господарську діяльність і зростання її рівня.

Визначення раціональності та результативності використання ресурсів, розробка дієвих заходів із підвищення рівня ефективності діяльності підприємства неможливі без глибокого економічного аналізу. Основою досліджень у цьому напрямку є формування системи критеріальних показників. На думку Н.О. Власової до основних принципів побудови показників ефективності можна віднести такі [6, с. 57]:

- результат, що є складовою показника ефективності, має бути повним (враховувати усі елементи ефекту);
- витрати, які входять до показника ефективності, не повинні містити елементи результату, не мати повторного рахунку;
- форма зв'язку витрат і результатів у показнику ефективності має відповідати їх змісту і враховувати різницю у розмірності;
- показник ефективності повинен піддаватися дезагрегуванню на складові торговельно-виробничого процесу.

Окремою проблемою під час визначення показників ефективності, за допомогою яких можливо відобразити процес формування ефекту та витрат, є виділення критеріїв, за якими можна розподілити сукупність показників ефективності. За цією тематикою є значна кількість досліджень, де акцент зроблено на збільшенні кількості показників, що пропонують включати до загальної системи. Вибір критеріїв оцінки ефективності діяльності підприємств повинен виходити із завдань оцінки, функціонального призначення показників, можливостей повного охоплення усіх напрямів діяльності, ступеня узагальнення оцінки, об'єкта кінцевого призначення її результатів.

Таблиця 1 – Категорії, що використовуються для характеристики ефективності діяльності підприємства

Категорія	Визначення	Зміст
Результативність	Завершальний, що дає певний результат	1. Сукупність показників дієвості, продуктивності, економічності, прибутковості, оптимальності. 2. Співвідношення досягнутого результату та витрат, що йому відповідають. 3. Ступінь наближення фактичного показника до цільового
Дієвість	Спроможний діяти, активний	1. Ступінь досягнення поставлених цілей. 2. Співставлення кількості продукції фактично виробленої з кількістю, яку необхідно виробити
Економічність	Вигідний у господарському відношенні, що дає змогу заощадити, корисний	Співставлення ресурсів, що підлягають споживанню, з кількістю фактично спожитих ресурсів
Продуктивність	Плодотворний	Співставлення кількості виготовленої продукції з кількістю витрат на її виробництво (ресурсів, спожитих для її виготовлення)
Рациональність	Спроможний дати прибуток, вигідний, корисний	Співвідношення між доходами та витратами
Оптимальність	Найбільш сприятливий, найбільш відповідний	Найкраще співвідношення між результатом та витратами (ресурсами)

Вважаємо, що під час розробки системи показників оцінки ефективності діяльності підприємства доцільно використовувати багатокритеріальну модель (ділова активність, рентабельність, ефективність використання ресурсів та раціональність витрачання коштів, конкурентоспроможність тощо). Разом із тим, значна кількість показників ускладнює процес аналізу, збільшує його тривалість [7, с. 16], тому для стратегічних цілей розвитку необхідно виділити найбільш важливі для оцінки ефективності діяльності підприємства.

За першим напрямом оцінки ефективність функціонування підприємств досліджується на підставі системи показників рівня ділової активності та рентабельності. Загальну схему формування цих показників наведено у табл. 2 [8, с. 168].

Таблиця 2 – Методичні підходи до формування показників ефективності діяльності підприємства

Чисельник коефіцієнта Знаменник коефіцієнта	Чиста виручка від реалізації продукції	Прибуток
Чиста виручка від реалізації продукції	–	Рентабельність продажу
Засоби підприємства або джерела їх утворення	Оборотність засобів підприємства або джерел їх утворення	Рентабельність засобів підприємства або джерел їх утворення

Вважаємо, що комплексна оцінка ефективності діяльності підприємства за допомогою системи показників може складатися з трьох блоків (рис. 1).

У процесі аналізу ефективності діяльності підприємства необхідно оцінити ступінь виконання плану і динаміку основних показників, що забезпечують прийнятні темпи нарощування її обсягів. Висновки формуються у результаті порівняння темпів зміни основних економічних показників господарювання за певними правилами (рис. 2).

Рисунок 1 – Комплексна система оцінки економічної ефективності діяльності підприємства

Рисунок 2 – Прийнятні темпи зміни основних показників діяльності з точки зору ефективності

На завершальному етапі аналізу економічної ефективності діяльності підприємства доцільно здійснити інтегральну оцінку [8, с. 169] з урахуванням ступеня раціональності та результативності використання ресурсів підприємства на підставі такого алгоритму:

$$I_{A(K)} = \sqrt{K_{об.А(K)} \times P_{A(K)}},$$

де $I_{A(K)}$ – інтегральний показник економічної ефективності ресурсів підприємства;

$K_{об.А(K)}$ – коефіцієнт обертання активів або коштів, авансованих у підприємство;

$P_{A(K)}$ – рентабельність активів або коштів, авансованих у підприємство.

Висновки. Ринкові умови господарювання вимагають від підприємств постійного пошуку резервів підвищення ефективності господарювання. Принцип ефективності є основним у фінансово-

господарській діяльності. Ефективність є головною у визначенні кількісних критеріїв цінності ухвалених рішень.

У рамках аналізу ефективності діяльності підприємства не лише обчислюють показники ділової активності, рентабельності, ефективності використання ресурсів та раціональності витрачання коштів за минулий та звітний періоди, досліджують їх динаміку, але й з'ясовують причини їх змін, проводять факторний аналіз і виявляють резерви їх збільшення.

Список літератури

1. Современный экономический словарь / сост. : Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. – М. : ИНФРА-М, 2008. – 495 с.
2. Толковый словарь экономических терминов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <<http://bibliotekar.ru/biznes-15/index.htm>>.
3. Гаркуша Н. М. Соціально-економічна статистика : навч. посібник / Н. М. Гаркуша, Т. В. Польова, Н. М. Гаркуша ; Харк. держ. ун-т харч. та торг. – Х., 2011. – 382 с.
4. Синк Д. С. Управление производительностью: планирование, измерение и оценка, контроль и повышение : [пер. с англ.] / Д. С. Синк. – М. : Прогресс, 1989. – 528 с.
5. Гайдар Н. О. Оцінка ефективності господарської діяльності підприємств роздрібною торгівлі : автореф. дис. ... канд. екон. наук / Н. О. Гайдар. – Х., 2011. – 19 с.
6. Ткаченко О. П. Організаційно-правові форми підприємств ресторанного господарства: методологія та інструментарій вибору : монографія / О. П. Ткаченко. – Х. : ХДУХТ, 2010. – 180 с.
7. Беляева М. В. Система критеріїв оцінки ефективності діяльності підприємств торгівлі / М. В. Беляева // Стратегічні напрямки розвитку підприємств харчових виробництв, ресторанного господарства і торгівлі : Міжнар. наук.-практ. конф., 19 листопада 2008 р. : [присвячена 70-річчю з дня народж. проф. Беляева М. І. : тези доп. : у 2 ч.]. – Х. : ХДУХТ, 2008. – Ч. 2. – С. 15–16.
8. Сидорова Т. О. Удосконалення методики оцінки економічної ефективності господарської діяльності підприємств торгівлі / Т. О. Сидорова, Н. Б. Кашена, Г. Г. Лисак // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг : зб. наук. праць : у 2-х ч. / ХДУХТ. – Х., 2008. – Вип. 2 (8). – Ч. 1. – С. 163–170.
9. Мелушова І. Ю. Вплив зовнішніх факторів на фінансові результати підприємств торгівлі / І. Ю. Мелушова // Прогресивні ресурсозберігаючі технології та їх економічне обґрунтування у підприємствах харчування. Економічні проблеми торгівлі : зб. наук. пр. у 2-х ч. – Харків: ХДУХТ, 2004. – Ч. 2 – С. 242–248.

Отримано 30.03.2012. ХДУХТ, Харків.

© Т.О. Сідорова, Т.В. Польова, 2012